

Rüdiger Bubner

A dialektika mint topika

RÜDIGER

Fordította: Weiss János

BUBNER

*A dialektika
mint topika*

*A racionalitás egy életvilágbeli
elméletének építőkövei*

TYPOTEX

Die Übersetzung dieses Werkes wurde
von Goethe-Institut aus Mitteln des
Auswärtigen Amtes gefördert.

Rüdiger Bubner: *Dialektik als Topik.*

Bausteine zu einer lebensweltlichen Theorie der Rationalität

© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1990.

Alle Rechte bei und vorbehalten durch Suhrkamp Verlag Berlin.

Hungarian translation © Weiss János, 2020

Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2020

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 493 051 8

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!

Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu

és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó

Alapította Votisky Zsuzsa, 1989

A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Németh Kinga

Főszerkesztő: Horváth Balázs

Sorozatszerkesztő: Déri Ákos

A kötetet gondozta: Bödecs László

Borítóterv: Somogyi Péter

Nyomta és kötötte: Generál Nyomda Kft., Szeged

Felelős vezető: Hunya Ágnes

TARTALOM

	<i>ELŐSZÓ</i>	7
I.	<i>A TÉMA EXPOZÍCIÓJA</i>	9
II.	<i>A DIALÓGUS ELŐFELTEVÉSEI</i>	17
III.	<i>KITÉRŐ A TÁRSADALMI SZERZŐDÉSRŐL</i>	27
IV.	<i>A DIALEKTIKUS PROCEDÚRA</i>	36
V.	<i>AZ ÁTCSAPÁS SZEREPE</i>	47
VI.	<i>TOPIKA</i>	60
VII.	<i>A PRAGMATIKAI DIMENZIÓ</i>	67
VIII.	<i>A NYELVI KOMPETENCIA FORRÁSA</i>	74
IX.	<i>DIALEKTIKA ÉS TOPIKA</i>	82
X.	<i>ÉRVELÉS A HEGELI LOGIKÁBAN</i>	92
XI.	<i>EGY PÉLDA ÉS A MEGGYŐZÉS NEHÉZSÉGE</i>	101
XII.	<i>ZÁRÓMEGJEGYZÉS A RACIONALITÁSRÓL</i>	111
	<i>Utószó</i>	118

ELŐSZÓ

A racionalitást manapság általában a tudomány nyújtotta minta alapján határozzák meg. Mintha magától értetődő lenne, hogy a racionalitás elérése tetszőleges tárgyak esetében az eltudományosodást vagy pedig a módszertani sztenderdekhez való igazodást jelentené. Ebből következően a racionalitás kritikájának – amely egyre elfogadottabb lesz – olyan alternatív elképzeléseket kell mozgósítania, amelyek különböző motívumokból megpróbálják elvetni a tudományos gondolkodás kényszerét. A tudományosság nyilvánvalóan annyira beivódott a modern tudatba példaképként, hogy még oppozíciója is előtte hódol.

Az itt következő értekezésben ennek magától értetődőségével szeretnék szembeszállni. Én a tudományra fölesküdtött racionalitáskonceptiót olyan döntő megrövidítésnek tartom, amelyre nem az észtl való fundamentális elfordulással, hanem az ész-fogalom flexibilizálásával kell reagálnunk. Az ehhez vezető utat már réges-régóta a dialektika mutatja. Már a Platón és Hegel közötti nagy dialektikus tradíció is mindig azon fáradozott, hogy a beszéd ide-oda mozgását egy metódizáláson keresztül a tudomány rangjára emelje. Ezzel

szembeállítható Arisztotelész topikája, amelyben a dialektika mint életvilágbeli racionalitás jelenik meg.

Azt szeretném javasolni, hogy vegyük komolyan azt a gondolatot, hogy a racionalitás nem igazgatott forrásait minden tudományos diszciplína előtt, az életvilágbeli diszpozíciókban találhatjuk meg. Ezt már a köznapi megértés is viszonylag jól bizonyítja. Egyáltalán nem tűnik észszerűnek, ha megpróbálunk visszamenni e mögé a tapasztalati szint mögé, és a racionalitást, amelyet itt ki kell dolgoznunk, egy a priori túlvilágban próbáljuk le-horgonyozni, mintha csak így lenne megbízható. A dialektika a maga topikus alakjában nem tesz mást, mint az életvilágbeli racionalitást fogalmi síkra helyezi, anélkül hogy ezzel egy tudományos eljárásmodot imitálna.

A következő megfontolások elsődleges vonatkoztatási pontjai Platón, Arisztotelész és Hegel lesznek, de ezek a szerzők nem képezik egy részletes exegézis tárgyát. A dialektika komplexusához tartozó kutatási és interpretációs problémákkal már korábban is foglalkoztam.¹ Ebben a könyvben elsősorban a dialektikus filozofálás szisztematikus alapvonaláival foglalkozom, ahogy azok a történeti kutatás képében tárulnak elénk.

¹ Lásd *Dialektik und Wissenschaft*. Frankfurt am Main, 1974, Suhrkamp és *Zur Sache der Dialektik*. Stuttgart, 1980, Reclam.

A TÉMA EXPOZÍCIÓJA

A dialektikának sikerült elfelejtenie azt, hogy tulajdonképpen kontroverz beszédhelyzetekből született. Ez a folyamat párhuzamosan futott a *metódizálásra* vonatkozó erőfeszítésekkel, amelyek a dialektikát a Platóntól Hegelig tartó úton autonómmá tették. A dialektika eredetileg beszédtechnikaként fejlődött ki, amely jogi-politikai kérdésekben a kudarcot soha nem valló haladás lehetőségét ígerte. A beszéd folytatása – amely az egymással szemben álló nézőpontok tervszerű megnevezésére épül – a gyakorlati összefüggésekből nyilvánvalóan átvihető az általában vett elméleti kérdésekre is.

Platón a vitatkozás szofista művészeivel szembeállva már szólt egy olyan beszédsemleges „methodosról”, amelyet szisztematikusan gyakorolni kell, és minden esetben be kell tartani, miközben az összecsapás tárgya háttérbe lép. Hegel mindenesetre azt veti Platón szemére, hogy a dialektika módszertani potenciálját a szofisztikához való történeti közelsége miatt nem tudta eléggé kimeríteni. Elsősorban arra kellene törekednünk, hogy az életvilág előzetes

kontextusait teljesen kikapcsoljuk, hogy így a dialektikát átfogó tudományá önállósítsuk. Marx egyébként a maga Hegel-kritikájában ugyanezt a tudományos követelményt tartotta szem előtt, melynek az idealisták spekulációi – a saját programjuk ellenére – nem tudtak megfelelni. A metodizálás és a tudományosítás tehát a dialektika történelmi fejlődésének célja.

Az alábbiakban arra fogok összpontosítani, hogy kételyeket támasszak e magától értetődő nézettel szemben. Miután *a dialektikus gondolkodás módszertanilag bebiztosított és így tudományosan autonómmá vált*, minden tárgy számára korlátlan érvényességet követelhetett magának. Később aztán a télosz már elfedte a kezdet feltételeit. Tanulságos a tekintetet visszairányítani és a tudományosan értelmezett dialektika hegeli diadalát relativizálni ezzel szemben, mégpedig egy olyan felfogással összevetve, amely a dialektikus beszéd módszertanilag maradéktanul nem abszorbeálható feltételeit még őrzi a maga tudatában. Egy ilyen visszafelé irányuló pillantás nemcsak a genezisre való emlékeztetésen keresztül gazdagítja a képet, hanem egy olyan tárgyi különösségre is felhívja a figyelmet, amely állandóan kíséri a dialektikát. A tudományos megismerés és a tematikus értekezés más formáihoz képest ez ugyanis olyan előfeltevésekre épül, amelyeket eljárászerűen sohasem lehet tökéletesen megragadni, de konstitutív szerepükben elhanyagolni sem lehet.

A dialektika ott lép színre, ahol *a meglévő tudás már nem tud előrelépni*. Ez nem a semmiből jön létre, és nem lehet azt sem mondani, hogy már mindig is működne.

Bizonyos feltételek közepette kezdi el a maga munkáját; és ezeket a feltételeket a meglévő racionalitási hiányosságokkal jellemezhetjük. Eszerint már léteznie kell egyfajta racionális problémamegoldásnak, amely azonban a saját mércéit tekintve elégtelennek bizonyul arra, hogy a dialektikát életre hívja. A dialektikus eljárás ebben az esetben azt ígéri, hogy megszünteti a felismert hiányosságokat, anélkül hogy a kezdeti tudást – amely így válságba jut – teljesen helyettesíteni próbálná.

Az életvilágbeli tapasztalataink ezt jól igazolják. Először is a dialektika egy olyan szerkezetű beszéd-szituációba sorolható, amely szerint egy nézet zárt előadása egyedül még nem elégséges valamely probléma megoldásához. Vagyis valamit már el kell mondanunk, mielőtt a dialektika fellépne, és annak a gyanúnak kell uralkodnia, hogy mindaz, ami elhangzott – vagy annak lineáris folytatása – semmit sem mond a problémáról. Mert egyébként nem lenne okunk arra, hogy szembe szálljunk az elmondottakkal, hogy a különböző nézőpontok ütköztetésével megfelelő teret próbáljunk teremteni a probléma számára. Természetesen a szemben álló beszédre is érvényes az, amit a megszakított beszédről elmondtunk – tőle is megtagadtatik az ellentmondásmentes folytatás. A lehetséges nézetek egyikétől sem lehet elvárni a probléma megoldását, és a nézetek különbözősége, vagyis az egymáshoz való egymást kölcsönösen kizáró viszonyuk, csak egy olyan közös tárgy tekintetében fogalmazható meg, amely mindkét oldal számára problematikus.

Gyakorlati kontextusban ez a szituáció rendszeresen olyan vitás esetekben lép fel, amelyekben több fél is úgy gondolja, hogy joga van valamire, amivel előzetesen egyetlen fél sem rendelkezhet. Ezzel megszűnik a jognak az egyik féllel vagy nézettel való azonosítása; minden résztvevő igényt formálhat valamire, ami senkinek sem lehet a kizárólagos dolga. Egyrészt a követelők egymás konkurensainak bizonyulnak, amennyiben a vitatott dolgok eltávolodnak tőlük. Másrészt a dolog éppen azáltal válik a maga sajátosságában is megragadhatóvá, hogy különbözik az egymással konkurenciában álló pretencióktól. Egy ilyen helyzet megköveteli a pró és kontra érvelést, míg végül egy legitimált autoritás meghoz egy döntést.

Ez a sematikus leírás nem tartalmaz különösebb nehézségeket. De kapcsolódik hozzá egy olyan kérdés, amelyet már nem könnyű megválaszolni. Hogyan sikerül minden félnek a kontroverziát úgy interpretálnia, hogy a dologra vonatkozó természetesnek tűnő igény *felfüggeszse* a teljes meggyőződéssel reklamált jogot, vagy pedig egy nézet megkérdőjelezhetetlen illetékességét, úgy, hogy közben *a dolog önállósága* is kifejezésre jusson? Azokat a közvetlen állításokat és igényeket, amelyek egy adott álláspontot minden fenntartás nélkül azonosítanak egy kérdéses dologgal, együttesen vissza kell vonni. Mindenekelőtt arról van szó, hogy a dolog és az álláspont első lépésben feltételezett töretlen identitását tagadnunk kell; egyrészt azért, hogy el tudjuk viselni az azonos szintű pretenciók pluralitását, másrészt azért, hogy a dolgot mint olyat szemügyre tudjuk venni.